

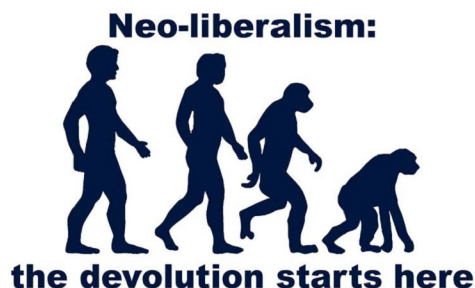
Trumpas esė: **Socialinis dizainas arba tvarkos link**

I

Socialinis dizainas - visuomenės kūrimas, formavimas, t.y. kryptingas postūmis visuomenei vystytis tam tikra kryptimi. Tai yra aktyvus veiksmas turint tikslą, priešingas šiuolaikiniam „laissez-faire, neoliberalizmo ir free enterprise“ sistemai. Šie žodžiai taps aiškesni, kai panagrinėsime dabartinę visuomenės sandarą ir svarbius jos evoliuciją įtakojančius veiksnius.

Dabartinė visuomenė, o ypač jos vakarietiška atšaka, į kurią bando lygiuotis likęs pasaulis yra visiškai atsitiktinė. Sakydamas atsitiktinė turiu galvoje, kad dabar visuomenei didžiausią įtaką daro daugybė įvairių subjektų siekiančių kažkokių tikslų savo naudai (pagrindiniai jų yra didžiulės kompanijos ir atskiri įtakingi individai). T.y. trumpalaikis ir lokalus interesas dominuoja prieš ilgalaikę ir visaapimančią perspektyvą. Dabartinė visuomenė daugiau mažiau yra atsitiktinumų rezultatas, daugybės intelektualinių, ekonominių ir socialinių postūmių rezultatas. Jei dabartinę visuomenę įsivaizduosime kaip vaikiškas sūpynes – tai dabartinis jos chaotiškas judėjimas yra įtakotas ne kryptingų postūmių bet nekoordinuotų veiksmų dėka. Tik koordinuotai 'supama' visuomenė gali judėti harmoningai ir kryptingai.

Paklauskite, kas lemia tą nekoordinuotumą? Atsakymas paprastas, kai tik išnagrinėsime šiuos veikėjus, jau kurį laiką darančius didžiausią įtaką visuomenei. Per paskutinius pora šimtų metų pilnai susiformavo šiuolaikinis visuomenių modelis, visuomenių, kuriuose didžiausią įtaką žmonių grupėms, vadinamoms "šalimis" turėtų daryti "šalies valdžia". Žodį valdžia vartoju plačiąja reikšme, apimančią įstatymų leidžiamąją ir vykdomąją valdžią, jos vykdomą politiką, ateities viziją ir t.t. Kiekviena ši žmonių grupė turi savo taisyklių rinkinį, kaip turėtų būti valdoma jų šalis. Tarp visų tų taisyklių rinkinių (moderniai vadinamų konstitucijomis) yra daug panašumų, skiriasi tik detalės. Vienas svarbiausių panašumų tarp visų konstitucijų yra tai, kaip ji apibrėžia kas yra šalies valdžia. Praktiškai visos konstitucijos teigia, kad jų šalies valdžia yra visiškai suvereni, t.y. nuo nieko nepriklausoma, ji yra aukščiausias įmanomas valdžios organas šalyje, ji priima sprendimus tik savo paties pagalba be pašalinės įtakos (*). Na bent jau popieriuje tai atrodo gražiai. Ar bent jau atrodė gražiai revoliucijų laikais, piliečiams išsilaisvinant iš monarchijų. Tada pagrindinis šūkis buvo puikiai apibūdintas Ž.Ž.Ruso "laisvė, lygybė, brolybė". Tuo metu liaudis dar turėjo įrodinėti turtingajai (= valdančiajai) klasei, kad visi žmonės yra lygūs ir verti vienodo požiūrio, visi turi turėti vienodą įtaką šalies valdymui (rinkimai, žmonių teisės t.t.). Nebuvo tai įrodyta taip, kaip įrodomos geometrinės teoremos ar loginės išvados. Įrodinėjama buvo gana ilgai ir tik su įkaitintomis šakėmis prie nosies aristokratija sutiko pasirašyti po dokumentu, kad visi žmonės turi vienodas teises ir pareigas. Dokumentas vardu konstitucija panaikino turto cenzo kastų sistemą Europoje (ar tikrai tai tiesa? – pvz. vergija išsilaikė dar labai ilgai. Tad galbūt netgi tam popierėlyje nėra užkoduotos visiškos lygybės priežastys). Tuo metu tai buvo žingsnis pirmyn - iš viešos žmonių nelygybės, teisingumo link. Tam kartui liaudis buvo nuraminta. Tačiau pamažu ta žmonių lygybė buvo suprasta kiek kitaip. Vakaruose įsigalėjo įdomus požiūris į lygybę, požiūris, puikiai apibūdintas J.Locke'o 'antrajame traktate apie valstybę'. Locke yra pagrindinis JAV ir po to sekančių konstitucijų krikštatavis. Pagrindinė jo mintis ta, kad visi žmonės susivienija į bendruomenę savo piliečių apsaugai nuo laukinio atsitiktinumo, iš laukinės betvarkės sukuriant civilizuatą bendriją. Vienas svarbiausių tokios visuomenės tikslas yra užtikrinti kiekvieno piliečio jo

nuosavybės neliečiamumą. Taigi JAV ir kitų šalių vėliau sekusios konstitucijos viešai įteisino tai, kad kiekvienas žmogus yra laisvas tol, kol nepažeidžia kitų žmonių teisių ir gali kaupti visiškai neribotą turto ir gamtos išteklių kiekį (jį privatizuodamas) – išteklių, kurie jokia būdu neturi būti liečiamas niekieno kito tik šeimininko (**). Žinoma šeimininkas šiokią tokią procentinę savo turto ir pajamų dalį paskiria valstybei, kurios apsauga jis naudojasi. Tačiau esminis punktas, kad žmogus gali kaupti kur kas daugiau, žymiai daugiau nei jo fiziniai kūno poreikiai, daugiau nei reikia jam gyventi komfortabiliai, netgi daugiau nei reikia jo fantazijai padėti tuos pasisavintus išteklius panaudoti. Jei pažiūrėsime į bet kokią uždara baigtinę sistemą pastebėsime tokį bendrumą: jei viena sistemos dalis sukaupusi daugiau – kitos šios sistemos dalys privalo turėti mažiau. Elementarus materijos tvermės dėsnis. Popierėlyje vardu konstitucija buvo praktiškai įteisintos (hardcoded) lygiai tos pačios privilegijos, kurias nerašytų taisyklių pagalba turėjo aristokratija (=turtingoji klasė) ankstesniais laikais. Kodėl aš kalbu apie žmonių lygybę, konstituciją bei turtinguosius, vieno garsaus veikėjo vadinamus buržuazija? Viskas paaiškės kai mes pažiūrėsime į tai, kokį rezultatą atnešė visuomenei J.Locke išsakytas požiūris į žmogaus nuosavybę. Modernių konstitucijų pagalba buvo įteisintas požiūris "kas mano, tas ne tavo". Toks požiūris lyg ir gerai, jei mes jį nagrinėsime grynai iš "popierinės" pusės. Tačiau pažvelkime į dabartinę visuomenę atidžiau.

II

Dabartinėje visuomenėje mūsų nuo nieko nepriklausoma valdžia, taip vadinamas suverenas (Hobio pavadintas mitinės pabaisos '[leviatano](#)' vardu) tėra paprastas kačiukas, kuriam didžiulę, legalią ir nelabai įtaką daro privačios turtingos interesų grupės (lobizmas, privatus partijų rėmimas ir t). Realiai matome, kad šiuolaikinė visuomenė yra valdoma leviatano, kuris nėra nei visiškai suverenus, nei turintis pakankamai galių visiškai pilnai įprasminti savo valią. Šalis valdoma butaforijų pagalba. Kiekviena scena (government) toliau demonstruoja demokratijos spektaklį pilkajai šalies žiūrovų masei, kai tuo tarpu tikrieji butaforijų judintojai slypi užkulisiuose, kurių paprasta akis nemato. Tad kuo gi skiriasi dabartinė visuomenė nuo aristokratiškosios visuomenės? Aristokratiškaisiais laikais žmonės žinojo, kad turtingieji, „mėlyno kraujo“ žmonės ir jų palikuonys yra pranašesni už kitus - jie yra tie, kurie valdo. Tai buvo akivaizdu ir nekvestionuojama. Tuo metu buvo aiškiai matoma, stratifikuota visuomenė. Tuo metu gyvenimas buvo gana paprastas. Nesi mėlyno kraujo - būk savo vietoje. Šiais laikais mes turime įstatymus aukščiau visko (suprask - žmonių bendra valia žmonėms yra aukščiau visko) tačiau tie įstatymai leidžiami ir vykdomi kaip jau aptarėme butaforinio suvereno pagalba. Suvereno, kuriam didžiulę įtaką daro užkulisinės interesų grupės. Šiais laikais mes deklaruojame valdžios suverenumą, įteisintą popieriais, tačiau tuo pačiu metu žinodami apie realią galios asmenų ir grupių įtaką jai. Galime daryti išvadą, kad dabartinė visuomenė yra kur kas labiau apsimestinė bei veidmainiaujanti, nei ankstesniais laikais. Ankščiau buvo akivaizdu kas yra kas. O dabar formali šalies struktūra visiškai neatitinka realiai stebimos. Jei į visuomenę pažvelgsime kaip į mechanizmą - taip, mechanizmą (tačiau kiek besiskiriantį nuo įprastų mechanikoje). Šiuolaikinė visuomenė yra kur kas sudėtingesnė vien dėl to, kad jame yra daugybė netiesinių sąryšių itakojančių vienas kitą. T.y. jei laikrodžio mechanizme vienas krumpliaratis pasisuks 90 laipsnių, tai kitas pasisuks 15. Tai yra tiesinis priežastinis ryšys. Žmonių socialinis gyvenimas yra pilnas netiesinių sąryšių, todėl nenusakomas paprasta formule (žr. [žmonių iracionalumas](#)). Mūsų visuomenė yra kur kas sudėtingesnė už įprastą prisukamą laikrodį. Tad kaip gali būti, kad už laikrodį kur kas sudėtingesnė struktūra yra palikta vystytis savaime?

Kiekvienas nukrypimas į šoną tėra laiko, išteklių ir žmonių likimų švaistymas. Bet kuriuo atveju visi sutiks, kad šis visuomenės mechanizmas kažkur juda, nuolat keičiasi, daugybės veiksmų įtakoje įgauna naujas formas. Kokia iš to nauda mums? Visas šis kitimas gali būti sąmoningai kryptingas bei efektyvus. Kryptingas siekimas rezultatus gali duoti jau rytoj, kai aklas klaidžiojimas gali nuvesti į niekur.

III

Iki šio momento panašu, kad visuomenėje pilnu pajėgumu veikė o vėliau tapo netgi įteisinti 'džiunglių įstatymai' (nuo civilizacijos pradžios) ir atsitiktinai išskylančių interesų grupių poveikis visuomenei (modernieji laikai). Galime išvelgti, kad ir vienu ir kitu atveju nėra jokio bendros krypties visos visuomenės tikslingam judėjimui (***)). Kodėl šis kryptingumas reikalingas? Manau padės atsakyti paprasta analogija - jei toks paprastas, tiesinių sąryšių įtakoje esantis laikrodžio mechanizmas turi turėti kažkokią bendrą organizaciją, schemą, įprasminančią jo esmę ir funkciją - tai kaip to gali neturėti itin sudėtingas bei pats svarbiausias visiems žmonėms turintis įtakos veiksnys, kaip visuomenė? Visuomenė įdomi ir tuo, kad ji ne tik kad tiesiog egzistuoja – ji save atnaujina, kūrta, bei gali būti kryptinga. Kryptingas baigtinių išteklių ir intelektualio potencialo panaudojimas savaime bus efektyvus. O mūsų visuomenė nuolat svyruoja stumdoma atsitiktinių interesų grupių ne tik kad neharmoningai, bet ir apskritai yra tikimybė, kad ji sugrius. Apibendrinant galima pasakyti, kad daugybė atsitiktinumų valdė dabartines ir istorines visuomenes, tačiau mūsų baigtinio dydžio pasaulis pastaruoju metu įgavo savybę mažinti entropiją puikaus įrankio, kaip protas pagalba. Tad galbūt reikia tai pratęsti į aukštesnį lygį, kur entropijos mažėjimas bei harmoninga visuomenė kryptingo socialinio dizaino dėka bus kuriama sąmoningai. Be atsitiktinumų ar lokalių interesų įtakos svarbiausiam visuomenės nariui - žmogui.

Povilas P

(*) Kitas panašumas tarp konstitucijų yra tas, kad galiojanti konstitucija draudžia pačios konstitucijos panaikinimą, draudžia ar labai riboja socialinį modeliavimą (institucijų neliečiamybė, teritorijos vientisumas ir t.t.). O tai žymiai suvaržo galimybę pasiekti pokyčių „teisinais“ metodais. Realus bandymas kažką keisti gali būti apšauktas antivalstybiniu ar net teroristiniu Tokia, prieš šimtus metų priimta „užšaldyta laike“ konstitucija kuo toliau tuo labiau atitols nuo realybės.

(**) Neribota išteklių kaupimo galimybė egzistavo ir anksčiau, tačiau tik naujaisiais laikais tai pasiekė globalius mąstus.

(***) Tokio plano ir negalėjo būti, kol žmogus a) pasaulį ir jo resursus laikė neišsenkamais b) neturėjo pakankamai psichologijos, mechanikos, medicinos, inžinerijos ir kt. žinių.